

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SEPEDI LELEME LA GAE (HL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

2016

MEPUTSO: 70

NAKO: Diiri tše 2

Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 11.

DITAELO LE TSHEDIMOŠO

1. Lephephe le, le arotšwe ka DIKAROLO TŠE THARO, e lego YA A, YA B le YA C.

KAROLO YA A: Tekatlhaologanyo (30)

KAROLO YA B: Kakaretšo (10)

KAROLO YA C: Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo (30)

2. Araba dipotšišo KA MOKA.

3. Thoma KAROLO YE NNGWE le YE NNGWE letlakaleng LE LEFSA.

4. Thala mothalo ka morago ga KAROLO YE NNGWE le YE NNGWE.

5. Dikarabo di nomorwe go swana le dipotšišo.

6. Tshela mothalo mafelelong a KAROLO YE NNGWE le YE NNGWE.

7. Hlokomela mopeleto le tlhamo ya mafoko.

8. Nako yeo e akanywago ge go arabja lephephe le e ka ba ka tsela ye:

KAROLO YA A: Metsotso ye e ka bago ye 50

KAROLO YA B: Metsotso ye e ka bago ye 30

KAROLO YA C: Metsotso ye e ka bago ye 40

9. Ngwala ka bothakga le ka mongwalo wa go balega.

KAROLO YA A: TEKATLHAOLOGANYO**POTŠIŠO YA 1**

Bala ka go kitimiša mahlo, ka tsenelelo le tsinkelo ditšweletšwa tša go ngwalwa le tša go bogelwa tša ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a go araba dipotšišo.

1.1 SETŠWELETŠWA SA A

KGOTLELELO E TSWALA KATLEGO	
1	E be e le ngwaga wa 1990 ge lekgarebe la mengwaga ye 20 le ngwala tlhahlobo ya marematlou. Phegelelo Matlala, lekgarebe la go tšwa motsaneng wa Tšhemo go la Limpopo le be le tloga le holofetše gore lengwalo la marematlou le tla mmulela ditsela tša go ya bophelong bjo bobotse. 5
2	Ge dipoelo di etšwa, morwedi wa Matlala o be a tletše ka lethabo, a tšweletše ka dihlora. Toro ya gagwe e be e le go ya yunibesithi go ithutela go ba modirelaleago. Malomeagwe o be a mo tshepišitše go mo nyakela thušo ya mašeleng gore a kgone go tšwetša dithuto tša gagwe pele. O ile a nyama kudu ge a lemoga gore malomeagwe ga se a phethagatša tshepišo ya gagwe. 10
3	Taba ya go hloka thušo ya mašeleng e ile ya thoma go mo hlokiša boroko. Ge batho ba robetše bošego, yena o lala a tomotše mahlo bjalo ka leribiši. O ile a thoma go aparelwa ke moya wa go bona bokamoso bja gagwe bo aparetšwe ke leswiswi. Lefase le ile la mo melela meno a ka godimo, a šulafalelwa ke tšohle. Ge e le bophelo bo ile bja thoma go mo galakela bjalo ka pherefere ka lebaka la go aparelwa ke menagano ya go hloka tshepo mabapi le bokamoso bja gagwe. O rile a sa ile le yona megopolo yeo, a kwa lentšu le lesese le hebehebetša ka tsebeng le re, 'Ke bjona bofelo bja bokamoso bja gago, o ka se tsoge o kgonne go fihlelela ponophegelelo ya gago ka ge o hloka thušo ya mašeleng.' Ka morago ga go kwa mantšu a, Phegelelo o ile a emelela ka mereba, a ekwa e ke o kgangwa ke selo mo mogolong. A goeleta a re, 'E sego nna!' A nanoga, a phutha merwalwana ya gagwe a leba toropongkolo ya Polokwane. 15 20 25
4	Go be go se bonolo go fihla mo a lego gona lehono. O rile go fihla Polokwane, Phegelelo a dula le tatagwe pele a hwetša mokutwana wa gagwe. Ge a fihla Polokwane bophelo bo be bo le boima. O ile a itlhoboga a ipotša gore toro ya gagwe ya tša bodirelaleago e padile. O thomile go šoma lebenkeleng la diphahlo. O tšwetše pele a ya go šoma bjalo ka modiredi wa ka ngwakong. 30

5	Ka nako yeo o be a šoma matšatši a mararo fela ka beke. Ke moo a ilego a thoma go lemoga gore a ka dira se sengwe ka matšatši a mabedi ao a bego a sa šome ka ona. Ponophegelelo yela ya go ba modirelaleago ya mo etela gape . A bona seemo sa bophelo ka leihlo le lengwe. Kgopolo ya go thuša setšhaba ya mo aparela le go mo fenyā . O ile a mema basadi ba bangwe bao ba bego ba sa šome gore ba tle ba thome lefelo la tlhokomelo ya bana le bafsa.	35
6	Ka tumelo, tshepo le maikemišetšo, Phegelelo o ile a thoma go šoma ka mafolofolo, lehono ke yena molaodi wa protšeke ya Bokgoni bja Bathobaso kua gagabo. Yona protšeke ye e akaretša lefelo la tlhokomelo ya bana, serapa sa merogo le lefelo la go fa bafsa dikeletšo. Phegelelo o na le bašomedi ba senyane bao a ba botšago ka phegelelo ya toro gammogo le go e phethagatša.	40
7	'Ke phela bophelo bjoo ke bego ke bo lora. Ke dumela go diboledithohleletšo ge di re se sengwe le se sengwe se direga ka lebaka. Kodumela moepathuse ga go lehumo le tšwago kgauswi. Ke be nka se kgone go fihlelela mo ke lego gona lehono. Lehono ke kgona go thuša batho ba bangwe ka tsela ye e makatšago.' Gwa realo Phegelelo.	45 50
8	Sa go makatša ke gore lefelo leo la tlhokomelo ya bana le ile la tuma kgole le kgauswi. Batswadi ba tliša bana ka bontši mola bafsa le bona ba be ba kgeregela lefelong leo ka mmetela. Ka morago ga sekolo Phegelelo o be a thuša bafsa ka go ngwala mešomo ya gae. A thušana le bahlokomedi ba bana gore bana ba je pele ba eya magae. O ile a šoma ka boikgafo le mafolofolo. O be a eletša le go hlohleletša bafsa gore ba šome gabotse dithutong tša bona. Kua kgolekgole, Phegelelo o bone lesedi la bokamoso bja go phadima. Monagano wa go godiša kgwebo wa mo etela. Ka lebaka la go šoma ka thata, moo a bego a kgwatha gona go be go dumela.	55 60
9	Phegelelo o eletša setšhaba ka gore, 'O ka tliša lethabo go motho yo mongwe ka go gafa bophelo bja gago ka go mo thuša. O se ke wa tšhaba go leka.'	
[Mothopo: E fetoletšwe le go amantšhwa go tšwa go: <i>Move</i> , 4 June 2008]		

- 1.1.1 Na Phegelelo o ngwadile mphato wa marematlou a na le mengwaga ye mekae? (1)
- 1.1.2 Go ya ka temana ya 1, ke eng seo lekgarebe le le bego le se holofetše? (1)
- 1.1.3 Ka morago ga go bala temana ya 2, efa ponelopele ya gago mabapi le phedišano ya Phegelelo le malomeagwe ka morago ga seo se diregilego. Efa dintlha TŠE PEDI. (2)

- 1.1.4 Ka dintlha TŠE PEDI bapetša diteng tša temana ya 3 le ya 6 o lebeletše kgakanego yeo Phegelelo a ilego a ba ka gare ga yona. (2)
- 1.1.5 Akaretša seo se tšweletšwago ke temana ya 4 ka go diriša seema. Efa diema TŠE PEDI. (2)
- 1.1.6 Hlaloša seo se tšweletšwago ke mebolelwana yeo e kotofaditšwego temaneng ya 5. (2)
- 1.1.7 Akanya mekgwa YE MERARO yeo e ka bago e thušitše Phegelelo go hloma protšeke ya Bokgoni bja Bathobaso ka katlego. (3)
- 1.1.8 Go ya ka kwešišo ya gago dipolelotlhohleletšo di nyalelana bjang le diteng tša temana ya 7? Efa dintlha TŠE THARO. (3)
- 1.1.9 Ge o be o le yo mongwe wa bašomedi ba Phegelelo ke eng seo o bego o ka ithuta go yena? Efa dintlha TŠE PEDI. (2)
- 1.1.10 Hlatholla maikutlo a gago mabapi le polelo ya Phegelelo temaneng ya 9. Efa dintlha TŠE PEDI. (2)

1.2 SETŠWELETŠWA SA B

FOREIMI YA 1	FOREIMI YA 2	FOREIMI YA 3
 <p>Go bose mo. Re a ipshina.</p>		
Lefelo la go hlokomela bana.	Thušo ka mešomo ya gae.	Serapa sa merogo.

[Mothopo: www.google.com]

- 1.2.1 Kgetha karabo ya maleba. Bogela foreimi ya 1 gomme o tšweletše moya wo o fokago mo go yona. (1)
- A Moya wa manyami.
B Moya wa bogale.
C Moya wa lethabo.
D Moya wa go selekega.

- 1.2.2 Lebelela foreimi ya 2 gomme o fe leina la lefelo leo mešomo ya gae e direlwago go lona. (1)
- 1.2.3 Bapetša seo se tšwelelago ka go foreimi ya 2 le diteng tša setšweletšwa sa A temaneng ya 8. (2)
- 1.2.4 Bogela foreimi ya 3 gomme o laetše mehola YE MEBEDI ya serapa sa merogo. (2)
- 1.2.5 Ge o lebeletše foreimi ya 2 o bona e ka hlohleletša barutwana bjang? Efa dintlha TŠE PEDI. (2)
- 1.2.6 Na o bona seema sa: 'La fata ga le boe fela', se sepelelana le foreimi ya 3? Thekga karabo ya gago ka dintlha TŠE PEDI. (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO**POTŠIŠO YA 2**

Bala ka go kitimiša mahlo, ka tsenelelo le tsinkelo setšweletšwa se o yago go se akaretša ka go kgoboketša dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo tše bohlokwa ka mantšu a gago. Kakaretšo e ngwalwe ka mokgwa wa temana ya mantšu ao a sa fetego a 90.

ELA HLOKO:

1. Akaretša magato ao a tšewago pele ga mokato wa dipere wa Durban July le ditiragalo tša letšatši leo ka mantšu a 90.
2. Ngwala ka tsela ya temana.
3. Dintlha e be tše 7.
4. Bontšha palo ya mantšu mafelelong a kakaretšo.

SETŠWELETŠWA SA C**MOKATO WA DIPERE**

Mo lefaseng go na le ditsela tše di fapanego tša boithabišo. Mafelo a go ithabiša le ona a thiba letšatši. Go tšwa go motho gore yena o kgahlwa ke boithabišo bja mohuta mang. Tšhelete le yona e a bolela, ke makgonatšohle. Kgetho ya lefelo la boithabišo le tšhelete ke monwana le lenala. Ge motho a se na tšhelete o tla kgetha lefelo le tsela ya boithabišo tša mphiwafela, gwa se be le taba, bophelo bja kgatlampana. Moloko, masebotsana wa maloba o re o rata go ithabiša ka go ya mokatong wa dipere wa *Durban July*.

Durban July ke mokato wo mogolo wa dipere go la Afrika. O thomile ka ngwaga wa 1897. O ba gona ngwaga wo mongwe le wo mongwe ka Mokibelo wa mathomo kgwedding ya Phupu. Mokato wo o swarelwa legaeng la wona *Greyville Race-course* go la Durban. Pele ga mokato, bakatiši ba dipere ba katiša dipere tša bona bošego le mosegare ba itokišetša letšatši le legolo la diphadišano. Ba katiša dipere tša bona gore di be le maatla a go tlo lebana le letšatši le. Go tloga moo dipere di išwa go yo lekolwa. Tšeo di katišitšwego gabotse tša hwetša dipoelo tša go phadima tekolong, di fiwa tumelelo ya go tsenela mokato. Dipere di kitima dimetara tše 2 200. O tla hwetša bao ba beeditšego letšatši le la mokato ba hwile bogompane le go gata monwana wo mogolo gore mamoratwa a thope sefoka.

Letšatši la mokato wa *Durban July* ga se letšatši la diphadišano tša mokato wa dipere fela. Diphadišano tša motho wa go apara gabotse le seroki sa sethakga le tšona di godiša bose bja letšatši le. Letšatši le felela ka mokete wa semmušo wa go keteka ditiragalo. Gona moketeng wo barati ba mokato ba kgantšha diaparo tša fešene tše dibotse. Dilo tše ka moka di bitša theko ya godimo.

Mokato wa *Durban July* o godiša ekonomi ya naga ya Afrika-Borwa, kudukudu profense ya KwaZulu-Natal ka gore mašabašaba a batho ba go tšwa kgole le kgauswi a kgeregela lefelong le go yo ithabiša ka ditšhelete, go robala dihoteleng le go reka diemadirile.

Barati ba mokato wo ba re le ge e le gore phadišano ya fešene ke yona e ba gogelago go ya mokatong wo, lethabo le legologolo le tlišwa ke go bona pere ya mamoratwa e thopa sefoka.

[Mothopo: *Boitlhamelo*]

PALOMOKA YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: DIBOPEGO LE MELAO YA TŠHOMIŠO YA POLELO**POTŠIŠO YA 3**

Bala ka tsenelelo le tsinkelo papatšo ya ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a tlhathollo ya ditšweletšwa tša go bogelwa ka go araba dipotšišo.

SETŠWELETŠWA SA D**SETLOŠADITEDU SA BIC – KE KONOKONO.**

Reka tše PEDI o hwetše tše PEDI mahala!

Mmamoratwa wa bannatia ba maleduledu!

Sefahlego sa šala nke šagwana la ngwana.

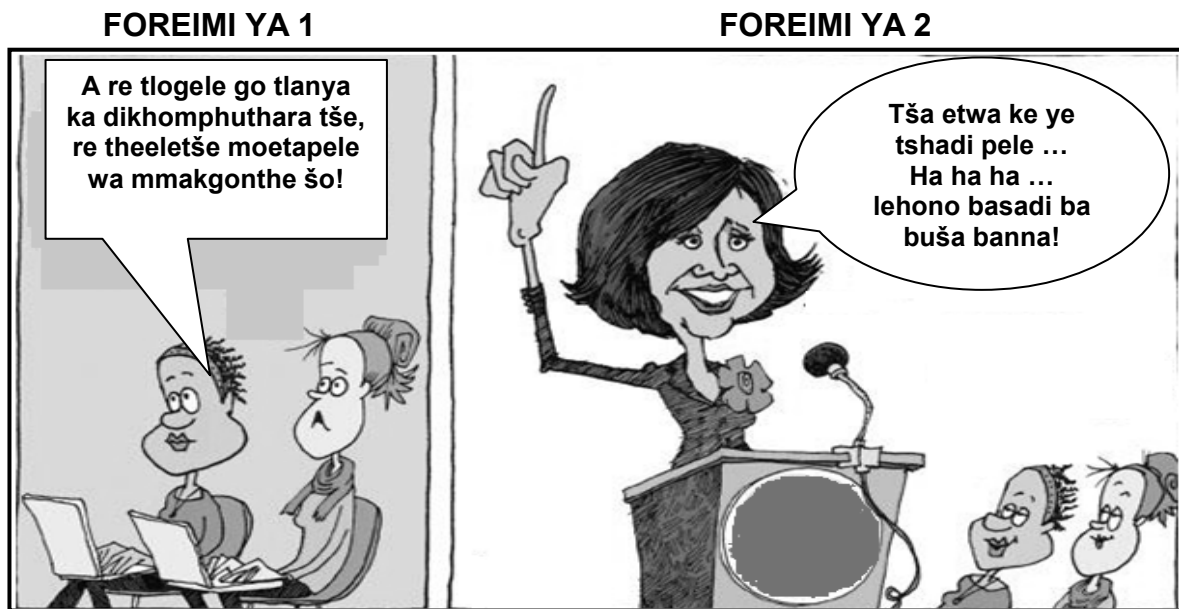
[Mothopo: www.google.co.za]

- 3.1 Kgetha karabo ya maleba. Go ya ka papatšo ye, mmapatši o bapatša:
- A Motšhene wa go kota bjang.
 - B Motšhene wa go kota ditedu.
 - C Lapatlelo la go bapala kolofo.
 - D Pene ya go ngwala ya Bic. (1)
- 3.2 Na papatšo ye e lebišitšwe go sehlopha sefe sa batho? (1)
- 3.3 Ka dintlha TŠE PEDI, akaretša seo polelo ya go jabetša e se šupago mo papatšong ye. (2)
- 3.4 Efa leinakgokwa leo le laetšago mošomo wa seo se bapatšwago o be o fe le diripa tša lona tša polelo. (2)
- 3.5 Hlatholla ka fao thekniki ya tirišo ya seswantšho e šomišitšwego papatšong ye go goga šedi ya bareki. (2)

- 3.6 Na o a dumela gore mantšu a: 'Reka tše PEDI o hwetše tše PEDI mahala!' a na le maatla a go goketša bareki?

(2)
[10]**POTŠIŠO YA 4**

Bala ka tsenelelo le tsinkelo khathuni ye ya ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a tlhathollo ya ditšweletšwa tša go bogelwa ka go araba dipotšišo.

SETŠWELETŠWA SA E[Mothopo: www.google.co.za]

- 4.1 Kgetha karabo ya maleba. Khathuni ye e mabapi le:
- A Moetapele wa mosadi wa go ba le boitshepo.
 - B Moetapele wa mosadi wa go hloka nnete.
 - C Moetapele wa mosadi wa go ba le mona.
 - D Moetapele wa mosadi wa go se tsebe ditaba. (1)
- 4.2 Go tšwa foreiming ya 2, tsopola mohlala wa polelo ya tshekamelo ka lehlakoreng le tee. (1)
- 4.3 Ka ntlha E TEE bapetša basadi bao ba dutšego fase foreiming ya 1 le ya 2. (2)
- 4.4 Hlatholla ditlabele TŠE PEDI tšeo mothadi wa khathuni a di dirišitšego go laetša gore mosadi yo a bolelago foreiming ya 2 ke moetapele yo a nago le boitshepo. (2)
- 4.5 Hlaloša dilo TŠE PEDI tšeo di kgahlago batheeletši. (2)
- 4.6 Feleletša seema se se lego ka go foreimi ya 2 o be o fe le maikutlo a gago mabapi le ka fao se šomišitšwego ka gona. (2)

(2)
[10]

POTŠIŠO YA 5

Bala ka tsenelelo le tsinkelo setšweletšwa se sa ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a kwešišo ya dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo ka go araba dipotšišo.

SETŠWELETŠWA SA F**MEHLARE KE BOPHELO**

Ke mang yo a sa ratego bophelo? Go rata bophelo ke go rata mehlare. **Mehlare e khupetša dipersente tše 30 tša lefase.** Ke madulo a dipersente tše 90 tša diphedi. Maphelo a dimilione tša batho le diphoofolo a ithekgile godimo ga mehlare. Ka ntle ga mehlare moya wo o hlwekilego, dijo, dihlare, mollo, bj.bj. di tla hlokega. Mehlare e kgatha tema ye bohlokwa taolong ya maemo a boso. E dira gore lefaufau le fole ka ge e na le mmala wo o tebilego gomme e kgona go swara phišo go feta le bjang.

Mehlare e šireletša mobu le go laola go ela ga meetse. Go rema goba go fiša mehlare ke go tlatša moya wo o tšhilafetšego lefaufaung le go godiša phetogo ya ka pejana ya maemo a boso. Mehlare ga e rengwe, ya dira dikgong. Motho ge a ka hwetšwa a e rema o a swarwa a hlahlelwa ntlwanaswana. Mehlare le bophelo ke ntepa le lešago.

[Mothopo: *Boitlhamelo*]

- 5.1 Tsopola mohlala wa sekapolelo sa makgethepolelo o be o fe le tšhomišo ya sona. (2)
- 5.2 Ngwala lefoko leo le kotofaditšwego ka kganetšo o be o fe le leina la modirišo woo le tlilego ka ona. (2)
- 5.3 Efa diripa TŠE PEDI tša polelo tšeo di dirišitšwego leinagokweng le, 'ntlwanaswana'. (2)
- 5.4 Efa leina la sehlophantšu se, 'wo o tebilego' o be o fe le tšhomišo ya sona. (2)
- 5.5 Hlaloša gore lentšu le 'lefaufaung' ke seripa sefe sa polelo ge le dirišitšwe ka tsela ye mo temaneng. Thekga karabo ya gago ka lebaka. (2)

[10]

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 30
PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 70